

Urban Emanuelsson
THE RURAL LANDSCAPES OF
EUROPE. How man has shaped
European nature
The Swedish Research Council Formas,
Švedska, 2009., str. 383.

Na prvi pogled je vidljivo da ova dugo očekivana knjiga na području proučavanja europskog seoskog prostora, "The Rural Landscapes of Europe: How man has shaped European nature" (*Europski ruralni krajobrazi: kako je čovjek oblikovao europsku prirodu*), donosi detaljno istraženu tematiku. Tvrdo ukoričene 383 stranice s preko 100 fotografija, koje je većinom fotografirao sam autor, ilustracije akvarelom, kompjuterski izrađene karte, grafike, te relevantnost korištene bibliografije, pokazuju da je u pisanje knjige uložen ne samo teorijski, već i opsežan rad "na terenu".

Izvorno pisana na švedskom jeziku, engleski prijevod nosi zaseban "Predgovor" u kojem dva autora, Ingvar Backéus i Francesco Spada, iznose svoja zapažanja o tome kako većina ljudi ne može "pobjeći" svojoj okolini u kojoj su odrasli i iz koje su preuzeli određene osobine i vrijednosti, a koje čine značajan dio njihova identiteta. Tako recenzenti objašnjavaju da je i u ovoj knjizi jasno vidljivo autorovo "švedsko naslijeđe". Stoga su smatrali bitnim da u nekoliko kraćih crta opišu specifičnost ne samo švedskog nego i cjelokupnog sjeverno-europskog krajobraza kako bi na taj način čitatelju približili ovaj dio Europe, kao i samog autora. "Profesor Urban Emanuelsson se specijalizirao za područje ekologije bilja, te se dalje specijalizira za ruralne krajobraze i povijest ekologije. Radi i na polju ekološkog i socijalnog planiranja u različitim dijelovima svijeta" (str. 8). Sam

autor u svom "Predgovoru" navodi da je knjiga posljedica njegovog "manjka odanosti matičnoj disciplini: biologiji i zaštiti okoliša", te da su ga cijeli život privlačili povijest i arheologija. Između 1970-te i 2007-te proputovao je svim europskim državama, a sakupljeni podaci čine osnovicu ove knjige. Kroz cijelu knjigu se provlači osobna nota autora koja čitatelja "uvlači" u priču o europskim seoskim krajobrazima – kao neka vrsta "znanstvene slikovnice" ili putopisa - čineći ju, uz njenu istraživačku vrijednost, i literarno vrlo zanimljivom.

Podijeljena u 19 poglavlja, knjiga u *prvom poglavlju* predstavlja karte koje prikazuju europsku topografiju, geologiju, vegetaciju na samom kraju posljednjeg ledenog doba, klimu, gustoću naseljenosti europskog stanovništva 1900-te godine, te načine korištenja zemlje u današnjoj Europi. Iako su karte umjetnički, a ne precizan kartografski prikaz, daju zanimljiv pregled navedenih kategorija europskog okoliša.

U *drugom poglavlju* o odnosu čovjeka i okoliša autor objašnjava povijesni pristup koji preuzima u knjizi, dajući ovdje općenitiji pregled povijesnog razvoja europskog krajobraza, koji analizira u sljedećih 17 poglavlja detaljnije, po zasebnim podtemama. Na temelju empirijskih istraživanja, razvoj sjeverno-zapadnog europskog krajobraza dijeli na pet "tipova" (str. 24), prema tehnološkom razvoju iskorištavanja zemljinih resursa, naglašavajući da je potrebno u skorijoj budućnosti konstruirati još jedan - šesti tip (str. 42-43). Prvi tip je "lov i sakupljaštvo", drugi "plodored" (smjena usjeva), treći "poljoprivreda uz pomoć organskih gnojiva", četvrti "napredna organska poljoprivreda", te peti "poljoprivreda uz pomoć umjetnih gnojiva". Autor

smatra da u današnjem zapadno-europskom krajobrazu prevladava posljednji, peti tip. Ipak, važno je uzeti u obzir i posljedice svakoga tipa na biljne i životinjske vrste, te prirodni krajobraz uopće. Autor upozorava da, iako peti tip krajobraza ima svojih prednosti, kada bi cijela Europa prešla na njega većina biljnih i životinjskih vrsta bi potpuno nestale. Poziva stoga na kreiranje novog, *šestog tipa* korištenja zemljinih resursa, koji bi mogao odgovoriti na zahtjeve tržišne proizvodnje, a istovremeno očuvati postojeću bioraznolikost. Polazeći od ideje da ne možemo govoriti o suvremenom krajobrazu, njegovu očuvanju i promjenama, bez razumijevanja njegovog povijesnog razvoja, autor u *trećem poglavlju* iznosi neke polemike koje se tiču stanja i razvoja krajobraza u europskoj prošlosti (str. 45-46). Za primjer daje polemiku oko nastanka i zaštite pašnjaka u sklopu dvije teorije koje vladaju među konzervatorima biološke raznolikosti: *prva* smatra da su u europskoj povijesti postojali tzv. "mega-biljojedi", koji su ispašom stvorili velike poluprirodne europske pašnjake. Prema ovoj teoriji čovjek je, svojim destruktivnim djelovanjem, uništio "idiličnu divljinu", te se danas zagovara potreba smanjenja stvaranja kulturnih krajobraza, djelovanja čovjeka u prirodi i očuvanja izvorne "divljine"; druga, "službena" teorija, zagovara da su ekosustavi u poljoprivrednom krajobrazu nastali miješanjem vrsta iz različitih prirodnih sustava. Čovjekova se uloga ističe kao vrijedna i korisna u očuvanju, pa čak i samom potpomaganju stvaranja biološke raznolikosti. Stoga se na njegovo djelovanje i stvaranje kulturnih krajobraza ne gleda kao na uništavanje izvorne prirode već kao na njen sastavni dio. Autor

smatra da nije potrebno izabrati između jednog ili drugog - divljine ili kulture; ove dvije teorije bismo zapravo trebali shvatiti kao dva kompatibilna razloga za očuvanje polu-prirodnih pašnjaka (str. 45-51). Jednak zaključak daje i na kraju poglavlja (str. 51), odnosno nakon analize "rupa u povijesti" i problema interpretacije nekih razdoblja, te pregleda polemika oko razvoja krajobraza u drugim dijelovima Europe: da nije moguće donijeti konačne zaključke oko povijesne pozadini bogatstva flore, faune i funga (carstvo gljiva) u tradicionalnim poljoprivrednim krajobrazima, te su vjerojatno i "mega-biljojedi", zajedno s dugoročnim uvođenjem i kultiviranjem vrsta, igrali određenu ulogu.

U sljedećih 16 poglavlja autor daje detaljan povijesni pregled po pod-temama: usporedba pretpovijesnih biljaka i životinja s današnjim vrstama; počeci poljoprivrede; kultivirani krajobrazi antičkog svijeta; politički događaji od 1000-te do 1800-te godine; promjene u metodama kultiviranja; poljoprivreda pomoću organskih gnojiva; stočarstvo; drvo za ogrjev, drvena građa i krmno bilje; lov u prošlosti; ratovi i kuga; more kao resurs; istrjebijavanje i disperzija biljaka i životinja; poljoprivreda u močvarnim područjima; revolucije koje su promijenile europske krajobraze; utjecaj Sovjetskog Saveza na istočno-europske krajobraze; i suvremeni europski krajobrazi. Za zemlje naše regije najzanimljiviji dijelovi knjige su upravo oni koji se odnose na krajobraze Hrvatske i nama susjednih zemalja. Bili bi jako dobro da ih ima više, i da su preciznije istraženi. Naime, upravo bavljenjem "našim" dijelom Europe, razvidan je razlog svojevrsnog ograđivanja dvojice recenzenata u "Predgovoru" engleskom izdanju gdje sugeriraju autorovu

“švedsku pristranost”. Oni dijelovi Europe koje dobro osobno poznaje, i u koje je uložio višegodišnje iskustvo i istraživački rad, opisani su i znanstveno stručno i čitatelju vrlo pristupačno. Ali, kada se uzme u obzir koliko malo i u kojim kontekstima se spominje Hrvatska i druge zemlje regije, moramo postaviti pitanje o opravdanosti naslova knjige “*europski ruralni krajobrazi*”. Prvo spominjanje Hrvatske je u kontekstu posljednjeg ledenog doba. Iako je većina Europe tada bila pod snijegom i ledom, današnje hrvatsko područje zauzimale su i šume. One su uzrokovale varijacije u klimi, što je omogućilo preživljavanje velikog broja biljaka. Analiza peluda pokazuje da je samo na ograničenim europskim područjima vegetacija u šumama preživjela ledeno doba, i to na samom jugu Španjolske, u Sloveniji, na hrvatskim planinama uz more, te u Bugarskoj. Autor spominje i neke biljke koje se mogu pronaći u našem području (str. 118 i 149), poput stogodišnjih hrastova (str. 195), koje je i sam vidio 1970-ih godina na svojim proputovanjima kroz Hrvatsku i Srbiju.

Osim biljnog svijeta, Hrvatska je spomenuta još samo u poglavlju o razmatranju političkih događaja od 1000-te do 1800-te godine, pa autor ističe kako su političke okolnosti u tom razdoblju utjecale na načine korištenja zemlje i poljoprivredu. Tako je rijeka Dunav dugo predstavljala sjevernu granicu Rimskog carstva, a njezini pritoci i močvarna područja su tvorili granicu između Habsburškog i Otomanskog carstva. U kontekstu “prirodnih granica između država” prikazana je fotografija Kopačkog rita (str. 103), smještenog na ušću Drave u Dunav, kao državna granica s Republikom Mađarskom, dok je istočna strana Rita službena granica s Republikom Srbijom.

Ostale zemlje regije se također spominju, mada, kao i hrvatski krajobrazi, bez detaljnijeg uvida i analize. Autor, osim što krajobrazima zemalja naše regije ne posvećuje jednaku pozornost kao primjerice sjeverno-europskim krajobrazima, nije niti instancama u kojima ih spominje prikazao “ruralne krajobraze” ovog dijela Europe. Kopački rit, iako vrlo zanimljiv za dijelove knjige koji se odnose na biološku raznolikost, nije dovoljan da zastupa kontekst glavne teme knjige – “*europski ruralni krajobrazi*”. Za primjer možemo dati i druge zemlje regije, npr. Bosnu i Hercegovinu koja je predstavljena samo jednom fotografijom “minareta u Banja Luci”, s pogrešnim navodom da se ona nalazi “u Republici Srpskoj koja je dio Federacije Bosne i Hercegovine” (str. 322-323, Fig. 4). Federacija Bosne i Hercegovine nije službeni naziv države, niti je Banja Luka, kao drugi po veličini bosansko-hercegovački grad, reprezentativan prikaz “seoskog krajobraza”. Iako se moguće složiti s autorom da su se izolirana bosansko-hercegovačka i rumunjska planinska sela na sličan način odupirala poljoprivrednim metodama komunističkog režima (str. 220, Fig. 11), dvije odgovarajuće fotografije su dio poglavlja o “Utjecaju Sovjetskog Saveza na krajobraze Istočne Europe” gdje niti geografski, a niti povijesno ne pripadaju.

I iz analize dodatka knjizi koji se odnosi na “Indeks geografskog nazivlja”, jasno je da se autor uglavnom posvetio sjeverno-europskom, posebice švedskom krajobrazu. Naime, on dijeli nazivlje na “Europa osim Švedske” (str. 365-369), zastupljena jednom kartom (str. 364), te “Švedska”, zastupljena dvjema kartama (str. 370-371), s autoru značajnim označenim geografskim točkama koje je u knjizi prikazao ilustraci-

jama. Za usporedbu, dok se na hrvatskom području nalazi samo jedan broj (str. 103, za Kopački rit), Švedska je zastupljena zasebnim kartama s detaljnom podjelom po brojevima. Razlog ovoj nesrazmjernoj zastupljenosti zemalja naše regije može biti činjenica da je knjiga izvorno pisana na švedskom jeziku, te da je bila namijenjena samo sjeverno-europskom tržištu, ali to naravno ne opravdava manjak dorade engleskog prijevoda i dodatka riječi “nekih” ili “sjevernih” u naslovu knjige.

Navedeno ipak ne umanjuje vrijednost, veliki trud i stručnost uloženu u knjigu. Znanje o sjeverno-europskim krajobrazima je vrlo impresivno i zanimljivo čitatelju koji se nije imao prilike sresti sa ekspertima sjeverno-europskog područja. Knjiga se bavi i konzervacijom i očuvanjem prirode, biološke, ali i kulturne raznolikosti, pokušavajući cijelu problematiku sagledati ne samo kroz suvremenu, već i kroz povijesnu perspektivu. Autor kombinira svoja znanja o biologiji, botanici, geologiji, povijesti klimatskih i geografskih, kao i socio-kulturnim promjenama, te vlastita iskustva koja je doživio na mnogim putovanjima. Ilustracije su izvrstan dodatak jer čitatelju upotpunjuju ono što sam nije mogao doživjeti “iz prve ruke”. Ipak, čitatelj se ne može oteti dojmu manjkavosti knjige u onim dijelovima u kojima se odmiče od glavne teme, iznijete i u “Predgovoru”, te pokušava približiti naslovu koji ne odgovara u potpunosti sadržaju. Manjak većih dijelova Europe i njihovih krajobraza, te njihova nedovoljna pokrivenost u riječi i slici, u usporedbi s nekim drugim ruralnim krajobrazima, pokazuje da postoji mjesta za dogradnju.

Tijana Trako

Alfredo Višković

SVJETLO ILI MRAK.

Energetska sigurnost – političko pitanje. Akademija tehničkih znanosti Hrvatske – Lider press d.d., Zagreb, 2009., str. 96.

Nakon pojave prve knjige pod naslovom “Svjetlo ili mrak: o energetici bez emocija” u 2008. autor Alfredo Višković pojavljuje se sa drugom knjigom kao njezinim nastavkom pod naslovom “Svjetlo ili mrak Energetska sigurnost – političko pitanje” u 2009. godini, kojom se zaokružuje razmatrana tematiku energetike za krug šireg čitateljstva. Autor na postavljena pitanja daje odgovor, ukupno njih 142, a u čemu se naslanja na mnoga mišljenja iz recentnih tekstova “energetskih gura”, o čemu govore i bilješke i preporučena literature na kraju knjige. Na pitanja u smislu što činiti i odgovore kako da se suočimo s problemima, prema Vladimiru Layu najbolja je preporuka da se pročita tekst i “popriča” s autorom. U tom smislu u nastavku će se prikazati sadržajno i prema ključnim zaključcima svi dijelovi knjige.

Već u Uvodu autor konstatira da hrvatsko društvo ne može se razvijati bez primjerene energetske opskrbe. Nezadovoljan ponuđenim rješenjima iz energetske strategije Višković ukazuje da se ta opskrba u uvjetima kada uvozimo više od 50 posto energenata (nafte, plina i ugljena) i više od 20 posto električne energije, a koja bi slijedila prijedloge strategije, još bi više povećala ovisnost o uvozu. Hrvatska ne može dominirati u globalizacijskim procesima, ali može kroz strategiju i napore državne vlasti poraditi na vlastitoj energetske sigurnosti. Po autoru dva razloga čine je složenom i za to treba naći rješenja. Prvi razlog je da postoje rizici u opskrbi (prije